

Besterik gabe

Asisko Urmeneta

Irudigilea

Nik jakixenat berbetan, mintzatzen, eleketan eta hizketan; komun askotan kaka egin jonat eta.

Felix Likiniano

Beste Aldea probokazioa zen, mapetan dena zuri agertzen zelarrik, eta alta, mendi-lepotik ikusten genituela etxeak, bideak, jendeak. Inork ez du Beste Aldekoa izan nahi, baina oro gara Beste Aldeko, Beste Aldekoentzat betiere. Beste Aldean bizitzea etxean egotea da, baina etengabeko bidaian: legezko zerek epidermia sintetikoa janzten diote egunerokotasunari, lodiago edo meheago, itogarri ere artetan, letala usu.

Euskal nazionalistek batzarri egin ziguten euren inozotasun heroikoan: bi bozka gehiago. Haien ustez. Frantses nazionalistak funtsezko aferez arduratu ziren: «Badukek lanik herrian?», «Asurantza sozialak begiratzen hau?». Izan ere, Beste Aldea kontzeptu naturala da, kontzeptu politikoaren aurretikakoa: izate bat, egotearen gainetik. Balbina Ederrak: «*Gisa berean* da kebenkoa, *ber gisan* beste altekoa», Mauleko beharretara joan ohi zen uztarroztar langinaren elean. Menorkan katalana barra-barra entzuten da, ez da estonarrik, turista gutiz gehienak itsasoz beste aldekoak, Bartzelona-koak baitira. *Qui paga, mana*. Hozta Miarritzeren pare dago

turisten etxebizitza-ehunekoan, etxeen erdiak arrotzen esku baitaude: Cognac, Bordele, Paris...

Alta, *Terra de Hostabarezio in Navarra* agertzen da 1300etako paper ofizialetan. Eta gidaliburu mediebal batean Nafarroa dager *Navarre, ad Salva usque ad Lucronium*, hau da, Biarno-Salbaterratik has, eta Logroñorainoko Erresuma; Donapaleutik Vianara, B alderik gabe. Lauhire-n bat dagite Nafarroak eta Zuberoak eta Biarnok, eta bertan ikusi ditut Erresumako arma higituak antzinateko zedarrietan. «Nafarroako Erresuma bat eta bakarra da, eta ez da zatikatzen ahal», zioen garai hartako Foruak. Estatu forala bai hura. Baskeland, Baskistan bat munduan.

Beste Aldeak bere beste aldeak dakartza berekin: Gaskonia, eta Okzitania guztia, gehi frankofonia planetarioa, hau da, frantsesek tiranizaturiko herriak. Espainia after-inperialak, beste horrenbeste: Aragoi eta Gaztelatik haste, Andaluzia segidan, eta Latinoamerikako puska handia. Fabuloso da euskaldunaren bizitza: Bruselan ikasten ahal du, eta Quebec-eko laguna hartu, eta Toulonen eman bizitzen. Edo Buenos Airesen ikasi eta Madrilen familiatu, Beste Aldekoa bada. Hartzen dugun hatsa bezain naturalki. Ihitz hilabetetako paperreria egiten ari da Iruñean instalatzeko, B2 espainierazko azterketa barne. Beste Aldekoa baita, Oihenart bezain arrotza da Nafarroa okupatuan:

La voluntad de su majestad es que no se le muestren nada en los papeles que pide el dicho Oyanarte. Se procede con esta atención con los extranjeros, y mayormente con franceses, y en particular con quien tiene libro escrito 'De la Ynjusta Usurpación y Retención de Navarra por los Españoles'.

Ihitzek itzultzaile homologatu bati pasa eta paga egin behar dizkio Waloniako fakultateko paperak, espainieraz eman ditzan, eta hala, Iruñe okupatuan euskaraz egiteko bere klientekin. Kanboarra dela erran, eta funtzionarioak Kanbodiarra ulertu. Ipar Korellatik ez hain urrun haatik. Homologazioa

ibili badabil, izerdia bezain naturalki larraineko pikuondoan barrena. Castelaok zioen galegoak, kataluniarrak, euskaldunak ez garela sekula espainiarrak izaten ahal, Herriaren Beste Aldeari uko egin gabe, zeinak erreferente gotorrakoak baitauzka Espainiak bainoago. Gallop bisitari ingelesak berba batez definitu zuen euskal izaera: intsularitatea; Euskal Herria uharte. 1930a zen, eta *Frente Popular*-ak ez zeukan *Podemos*-en marketina. Espainiar konkistatzaileek, hasteko, argi zeukaten hiru mende atzerago: *Los más que andan con nombres de navarros nuestros son navarros de Francia, y todos uno, y la lengua misma*. Erdi Aroan, Beste Aldekoak ziren Erresumako populazioaren %10. Gortean, aldiz, ordezkapena hiru halako zen, goi mailako nobleen artean: Ezpeleta, Lakarra, Agramont. Sei mende honantzago ere, hor dauzka gu diputazio probintzian Barkoxe, Mauleon, Beaumont.

Modan eman da Beste Aldeko izenak ematea sortu berriei: Etxaun, Eñaut, Maddi. Txema, Xanti, Maika.

Larreko idazten ari da bere egunerokoa, gordeka. «Norbaitek baleki zer idazten ari naizen... euskaraz». Kronikak Iruñeko klandestinitatetik:

Diario de Navarra-k dio euskal izenak ez direla arrotzak, Espainiakoak direla. Nik aldiz, mendiz hunaindian eta mendiz haraindian, izenak hemen bezala han. *Ergo*, hemengoak espainolak baldin badira, Franco jaunak Hitlerrek Sudeteekin bezala egin beharko du Lapurdi, Nafarroa Beherea eta Zuberoarekin.

Espainiar bisorriak, hasteko, ez zuen duda handirik egin Beste Aldeaz:

Don Enrique [II] de Labrit tiene en Tierra de Vascos [Nafarroa Beherea] que esta en su obediencia, y en Sola [Zuberoa] y Laborte [Lapurdi], que aunque son tierras de Francia no dexaran de seguille, mas de siete mill hombres.

Ospakizun nazionalerako data, oroiterraza: 10/10.

1527ko urriaren 10ean, lauhazka egotzi genituen espainiarrak Nafarroatik, betirako. Tira, Nafarroako parte batetik, nahi

bada. Baina egotzi. Flandriatik, Italiatik, Ameriketatik baino lehenago, hispaniar inperioa fueratua izan zen Beste Aldetik.

Eta estatu independentea berrantolatu egin zen, eta goi-funtzionarioei hizkuntz-eskakizuna ezarri: bai erregeren kontseilariak, bai eta erresumako fiskala ere euskaldunak behar ziren, legez.

Tuterako plazara agertu dira amikuztarrak: 2012an gaude, eta Konkistaren mendeurrena kari, ekitaldiak antolatu dira Nafarroa guztian. Aturriko frontieratik jinak direla, eta ohore Ebroko mugari, eta txalo, eta Kuntzuluren kantuek zerratu dute programa, eta txalo haboro. Nafarroa Bizirik-eko liberatu erdalduna etorri zait galdetzera ea motxila ematen ahal dionentz frantsesari. Kuntzuluz ari zen, Izura-Lakotegiko semeaz, zeinaren *Belarretan* himnoa traktore eta arditegi guztietako hit-paradean baitago.

Bestealdekotzeak bizi gaitu. Ohartu zarete zenbat peaje pagatu behar diren Herriaren zeharkatzeko? Baiona-Bilbo 4 sari: 17,60 €. Tuterba-Baiona 13,10 €. Ez dago peajea bezalakorik herri bat desegituratzeko. Horrexegatik da ez pagatzen Bilbo-Castro edota Iruñea-Jaka. Urteak eman ditugu EiTB eskaka, ze gutirekin aski baitugu, halako tele eskaxa. Ukatzen zaigunaren isla baita Beste Aldea. Sekulako auto-ilarak zeuden atzokoan Baionatik irteteko. Euskadi Irratia piztu dut presoen aldeko manifestaren balorazioa jaso nahian, baina ihardukitzea peajeren batean geldituko zen; Bilboko ekitaldia baizik ez dute aipatu. Segidan, Espainia-zolako gertakari arruntez osatu dute albistegia. Alice pasatu zen ispiluz beste aldera. Pinocchio iragan zen su gibelego harriaz bestera. Beste Aldekoak bakanetan iragazten du jadaneko ez dagoen aduana, eta iragazten baldin

badu, autoko depositoa bete, telefonoa ongi kargaturik, eta joan-etorri laburrean, ze... Norberaren herriko hiper-eroskiko parkineko karrutxotik ateratzeak, a ze estresa... Euroa eta oro ere: prezioak parekatzera ari dira, ezberdintasunak ezberdintasun. Kondoiak garestiagoak dira (12,16 €) kapotak baino (8,75 €), eta babarrunak aisa merkeagoak (1,35 €) ilar gorriak bainoago (3,99 €). Beste Aldera telefonatzea Normandiara edo Leonera baino nabarmen karioago da, eta a ze numero pilo! Amatxiren ahizpa autobusetik jaitsarazi zuen bere aitak, Baigorriko festetara zihoala, gazte denboran. Ba ote zen linea erregularra Elizondo-Baigorri? Ala jaietan baizik ez? Espainiak eta Frantziak adostu zuten herio-zigorra ezartzea mugarririk erazten zituenari. Inork erazuzi ohi ote zuen mugarririk? 1659an eszenifikatu egin zen behin betiko zedarritzea Intzura Haundia uhartean: Bidasoa gainean, bi bazterretatik ekidistante. Intzura, Galloper intsula, okupatua. Ez baitakit ze estatus daukan geroztik: kinto indibisoa da, no jende's land? Ala erditik urraturik daukate *Conférence* eta *Faisanes* artean? Gauza da geroztik guti higitu dela mugalerroa.

Ozeanoz beste aldea, Beste Aldea dea? Lehu Egiazabal eletegia osatzen ari da, Ortzaizeko bere ahaideekin konprenigailu:

Los diccionarios respetan la frontera política que divide a los vascos, quedando el léxico del norte fuera del alcance del castellano-hablante, ya que corresponde este a los diccionarios euskara-francés. Dicha frontera es religiosamente respetada tanto por vascos del sur o norte del Pirineo ignorándose mutuamente e impidiendo la construcción de una verdadera lengua nacional. Desde estos motivos nos hemos atrevido a realizar este vocabulario. Cerro de Montevideo, 2013.

Saiatu zarete *conciliar*, *dispensaire*, *connivence*, *recriminar* bilatzen elhuyar.eus eta nolaerran.org-en? Behatzaile inpartzialak erran lezake alde txipiagoa dagoela bi erdaren artean, Batuaren baitan baino. Xabi Payak ez omen daki nola itzul *riesgos y peligros* euskarara. *Peril* klasikoari eta Beste Aldeko *lanjer* biziari uko egiten die, kontzienteki. Berdin latinaren

mailegua den *arrisku* balekoa dauka, ez ordea nazioartearekin lotzen gaituzten beste biak; eta, honenbestez, Uruguain Euskara Batua daukatena, Euskal Herrian Bitua da.

Ni, pertsonalki, Beste Aldea ahazteak espainiarrago egiten nau. Castelao zuzen errotik: Beste Aldekoak arrozteak arrotzu egiten nau ni ere. Aria horretaz, Espainiak bozkatzera deitzen nauenean, Beste Aldeko naiz, eta binperrez. *Norte*-koaren ezaugarriak egozten dizkidatelarik, isila, langilea eta lanbrotsua naiz. *Sud-Ouest*-ekoa izateko, zalapartatsua, festagilea eta odolberoa behar naiz.

«Hau ez da Hego-Mendebala, hemen Ipar-Ekialdean zauden» idatzi zuten, eta letra handiz, Donapaleuko gazteek *Musiques du Sud-Ouest* festibalean.

Adierazpen sanoa, naturala. Herriko alkateak ez die oraindik barkatu, suizidioan sinisten baitu. Gazte euskaldunena baldin bada betiere. Jakan euskara barra-barra entzuten omen da asteburuetan, oporretako etxea daukatenek hala diote; Landetan eta Castron fenomeno bera egiaztatua izan da. Kanpora joan gara gu gure Menorkaren xerka, asteburuetan euskara ozta-ozta bilatu beharra da Donapaleuko edo Lohizuneko ostatu eta karrketan. Autostopista hilaren eta baigorriar jendarme euskaldunaren pasadizorik entzun duzu inoiz? Laster batean jendarmeak izanen dira Beste Aldeko euskaldun bakarrak. Badakizu zerendako ez den euskaldunik Star Trecken? Gag ezaguna EHZn: etorkizunean pasatzen delako. Hoztako kontseilu berria elebiz hasi da komunikazioa igortzen herrikideei.

Lehentze. Eta lehentze ere herriko historian, kontseilu berriaren bilerak erdaraz dira pasatzen orain.

Izena duen guztia ba omen da. Omen horretan datza arazoa, ezezagutzan. Ezagutu nahi da Beste Aldea? Interesa zaiagu egiazki, folklorada puntualetik harago? 2006ko inkesten arabera, aldeek ez dute interes bera erakutsi elkarri buruz; galdekaturik zein lurralde limitroferekin daukaten harreman

gehien, honatx nafartarren ehunekoak: 54 EAerekin, 17 Errioxarekin, 14 Aragoiekin... eta, azkenik, 4 pelatua Iparraldearekin. EAekoehunekoak: 36 Nafarroa Garaiarekin, 15 Kantabriarekin, 12 Burgos eta Errioxarekin... eta, hondarrean, 5 Beste Aldearekin. Iparraldeak, berriz, 33 Beste Aldearekin, eta, ondotik, 20 Landekin, 18 Akitaniarekin, 14 Biarnorekin... Duela sei urte proposatu nion sail finko bat *Noticias* egunkariari, Nafarroa Behereko errealitatea Beste Aldekoei hurbildu nahiz edo. Izena *Behertan* zukeen, eta kronika praktikoen bidez

info baliogarriak eman nahi nizkion irakurleari, agenda laburra barne. *Me parece una propuesta interesante. Déjame estos días para que planteé al conjunto del Grupo si les interesa para a todos [sic] o si sólo nos la quedamos en Nafarroa. Te digo algo y valoramos periodicidad y demás.* Urtea eta hoxkaren ondotik idatzi nion berriz, berri zenbaiten emanez: Buzunaritze-Sarasketan diseinu-agentzia abiatua zuela Joana Ezpondak, Etxeparetik bistan: kom-on.net/eu; Donapaleuko Otsail Ostegunetako laugarren mintzaldia iragarri; bertako Libertimenduaren afixa ere igorri nion, eta deialdi bat desertu digitalaren aurka; Behauzeko eskola alternatiboaren abiatzearen berri, Domintxaineko trazabilitate-proiektua... eta horiek guztiak iragaten ari zirela Beste Aldeko irakurlearen ez jakinean. Desertu digitalean galdu bide zen erantzuna, eta trazabilitaterik batere utzi gabe. Bertze Aldekoak astotu egin dira, zioten aldudarrek Eugikoen gainean. Euskara kentzearekin astotu. Berdin arrotzu. Euskaraz ariz ere, Beste Aldekoa ez da ulertzen. Hala erran zidaten Euskadi Irratian, lau bizilagun aritzeko ginela asteko egunaren arabera, herrialde ezberdinetakoak. Alde Honetako, denak.

Ezagutu nahi da Beste Aldea? Interesa zaigu egiazki, folklorada puntaletik harago? 2006ko inkesten arabera, aldeek ez dute interes bera erakutsi elkarri buruz

Goi-nafartarra da jasaten ahal den exotikoena, baina Beste Aldekoa? Urduritzen omen zen esataria, Batuaz geroztik 40 urte paseak ziren hartan.

Ordea, izan, izan, Beste Alderik ez da. Ez eta Alde Hau ere: alaba inskribitu dut Espainiako enbaxadan, Baionan, frantses suprefeturatik gertu: piper-potoa leihotik dilindan, CRSen usaiako furgona atarian. Haurra bi identitateren jabe; eta bakar bat zinezkoa baleuka bederen! Edo faltsuetariko bat ez erasotzaile behinik behin... Baina deus ez gara, ez alde honetan ez eta bestean ere: homologaziorik gabeko holograma, nazio foral, joko floral, presque country, hizkuntza erdi-Bitua. Nafarroa Garaiak bere komertzioa bideratzen zuen 1800etan: %62,3 hiru probintziekin; %37,2 Beste Aldearekin eta Europako ordokiarekin; Espainiarekikoa %0,5 zen artean.

«Nafarroan gari asko; batere, batere ez neretako», enpedadorearen auhen ezaguna. Espainiak gero bi gerra irabazi zizkigun, komunalak saldu eta mutilak eraman eta aduanak bortuetara mugiarazi eta burbuila inmobiliarioa donutsa bezain naturalki hazi zen gure labeetan, txuloa eta guzti. Harreman ekonomikoak sasiko egin ziren, gauez eta euskaraz Larrekok bezala, kontrabandoaren etiketapean; aduanero eta idazle arrotzak –batzuetan pertsona berak– aberastu egin ziren Lotilandia hartatik, ibar pirenaikoak krisi endemikoan hondoratzen ziren bitartean. Izturitzeko harpeetako gidak azaltzen du nola bertako cromagnonek itsasotik ekartzen zituzten txirlak, bertan landu eta ekoizpenok zabaldu gero kostaldean zehar, Matxixakoraino. Turistentzako bere gag txipia egin du: Nazioarteko Inpo-Expoa, historiaurrean.

Aunitzetan, **Beste Aldeko euskalduna Beste Aldekoa da Beste Aldean ere**, eta euskaraz zuzentzen zaiolarik funtzionarioari, edo zerbitzariari, edo herrikideari, Beste Aldeko erdaraz jasotzen zein jasaten du errefera. Konkistaren ondoren, nafartarrei debekatu egin zitzairen Pariseko unibertsitatera jotzea. Herrian defendi zitzaielarik ezeingo ikasketarik.

Salamankako edo Zaragozako estudiante tunante, aukera demokratiko naturala izan da mendetan, tippexa bezainbat. Anaiaren ustez toreroa unibertsala da, artzaina txokokoa. Menturaz horrexegatik eman zioten *Vasco Universal*-aren saria. Lehendakariaren diskurtsoan ez zen Nazio hitza behin ere agertu, tradizio testatua ukanik ere: Euskaldunen Nazioa, *Nación Bascongada*... Herria berbaren arrastorik ere ez, nahiz ekitaldia horretarako biziro egoki zen. Txokoa bai, behin eta berriz, *siempre que puede vuelve al txoko*, eta horrelako. Nondik txoko, Lopez? Nongo bazterretik so eginik?

Bada Txoko eta Beste Aldea baino izendapen iraingarriagorik, hala ere. *Conjugación vasco-francesa*, Satrustegi akademiakoaren erranetan. Edo *la parte gabacha del Irati*, Orbaizetako behinolako idazkariaren hitzetan. Hoztan, ETB1 Espainiako Telebisionia da, eta Lujanbio Espainiako Koblakari Oena. Nik doktrinatzan baitut izendapen okerraz, lortu egin dut Xan Gilenek erran diezadala Hegoaizeko.

La Reine Margot filma eman behar dute telean, eta *Euskaldunon Egunkaria* zeneko kazetariak ez du haren ohar laburrean aipatu Isabelle Adjanik daukala protagonistaren rola, Nafarroako erreginarena hau dela; edo Daniel Auteuilek Henrik III.arena egiten duela... Castingaren bederatzigarren posturaino jaitsi behar izan du hatza, guri errateko Miguel Bosék rol txipiñi bat jokatu duela. Andoingo beste kazetari hura Jatsura etorri da Marko elkarrizketatzera. Azken hori sukaldera sartu da kafearen prestatzera, eta parada bali, kazetariak konfidentzia egin dio bere aldekoari: «Lekutan zagok hau, txo!». Lekutan. 69 kilometro. Ordubete ez arras autopistaz. Marko jalgi egin da atzera ere, eta kazetariak jarraitu dio hitz egiten tontoa bailitzen, edo haurra, edo gorra, edo hirurak. Bedaxagarri ez zaio lekutan iruditzen Donostia, disko berria grabatzera abian denean. Elkar-ek teknikari erdalduna dio ezarri. 2015 urtean gaude, eta Jean Mixel Bedaxagarrek espainieraz bideratu behar izan du bere kreazio berria, Herrian, etxean, Europako Kultur-Hiriburu-ritzaren bezperan.

Euskara arraroa omen daukate Beste Aldekoek, Hegoaldeko gazteei eginiko inkestaren arabera. Hain arraroa, ze Maixan Minaberriren poesia elebiko argitalpenean eman izan baita, bi hizkuntza bailiren harena eta estandarra, parez pare ezarriak. Iduzkia=Eguzkia, Xoria=Txoria, Gatu=Katu. Iparraldeko idazle zenbaitzuek eletegi laburra gehitzen diote liburuari, eta beste batzuek arbuiatzen dute arraso beren hizkera, berdin Batua izanagatik ere, eta ahalik eta eurengandiko Beste Aldekoenaz egiten saiatzen dira. Saizarbitoriaren lanean, konparaziora, Beste Aldeko hizkeratik gehiago dago Landarten liburu berrian baino.

Argia aldizkariak ohiko irekitasunez hartu nau, Euskal Herriko Artzainen xedea gauzatzeko: *Okatxu* albuma. Mattin Irigoienek egin testuak ordea ez du Hizkuntz-arduradunaren aduana gainditu. «Besteren artean bortu hitzak zer esan nahi zuen ez nekien. Nere ustez, horregatik, hasierakoa da korapilatsuena ez nekielako ardiekin zer egin behar zuten baina gero ondo segitzen da istorioa».

Iparraldeko idazle
zenbaitzuek eletegi
laburra gehitzen diote
liburuari, eta beste
batzuek arbuiatzen
dute arraso beren
hizkera, berdin
Batua izanagatik ere

gustikoa Beste Aldearekin; zer, eta bortu=portu latinetik eratorritako hitza gorabehera. *Ultra Puertos. Saint Jean Pied de Port*. Bortua zer den ez jakiteak hura goratzen duela iruditzen zait. «Hori bai, globo batzuk (zerrendan jarri ditut) oso-osorik uler-tu gabe pasa zaizkit. Zenbat globo pasa ditzake irakurleak uler-tu gabe eta komikia irakurtzen segi?». Bilkura mamitsuak burutu genituen hizkeraren ebazteko,

konpromisoak adostu, inork bere burua traizionatu gabe. Artzainek beren burua ezagutu gogo zuten albumean, eta Oionen ere ulergarri behar zen.

Batuaz behar zela bai, baina alde honetako ustez, *gira* eta *zira* negoziatzeko ziren.

Ezin ulertuz ibili naizen globoak:

- «Puaaa, berriz ere net blokatuak!»
- «Merkatuko aldi, Xantxot?»
- «Araiz, izialdura hontarik landa,...»

Zerrenda aisa luuuuuzego zen. Latinoamerikar idazleak, afrikarrak, ez al ditugu hedadura handiagoaz onartu izan, erdaraz irakurtzean? Berdin hiztegia ondoan ere. Biurdana institutuak komiki-irakurtaldia antolatu du Liburuaren Egunakari, 2013an. MLSKR! Patxiek (Gallege eta Zaldi Eroa), Unai Iturriagak eta lauok, bakoitzak bere albumetik.

Ez zen Beste Aldekorik, ez generoan, ez geopolitikan. *Gartxot* proposatu didate, Marko eta Jokinekin eginikoa.

Nik *Okatxu*-z kontratakatu, Mattin Irigoien eta Adurrekilakoaz: atera berri zen orduan, eta hizkera ekumenikoaz idatzia. *Gartxot* albumean, berriz, gure ustezko zaraitzura idatzia berreraikitzen saiatu ginen, arrakasta dudakoaz, 10 urte atzerago. Kronikarako: Iruñeko ikasleei kriptikoago egiten omen zaie Beste Aldeko hizkera oooooo egokitua Batura eta bizirik dagoena egun eta hemen, XI. mendeko gure zonbi arrapiztua baino.

Maurik dio bortuak lehengo errepedeak zirela, eta itzaltzuarrek badakite zerbait bortuz, eta errepedez. Eta dialektoen isoglosak meridiano izan dira, eta ez paralelo. Orokieta daukagu Greenwich, eta Jauntsaratsetik emititzen du Esan-Erran irрати herrikoiak bezain heroikoak.

Garat uztariztar senadoreak bizpahiru departamendutan bildu nahi izan zituen euskal herritar guztiak, eta departamendu bakoitza bi aldeetako euskaldunz berrosatu. Xalbadorrek formula lirikoa eman zion xede hari: «Goi ta Beherik ez da enetzat, Nafarro bat da bakarra».

Ez du arras mendea, Mariano Mendigatxa deitu du Resurreccion Maria Azkuek Urdaitzeko bilkurara. Bertan, eskualdeko hiztunekin batzartuko da, haren ikerketa dialektologikoan abantzatzekotan.

Mendigatzak erantzun dio zahartu eta baldartu egin dela, eta ez diezaiokeela inolaz ere Bidankoze-Santa Grazi bide malkartsuari ekin... Oinez.

Mandoz ditu bortuak iraganen. 70 urterekin. 50 kilometro. 7 orduz. Ez zitzaion lekutan iruditu, nonbait.

Mogelek Beste Aldeko iheslari bat txertatu du pertsonaien artean, haren hizkeraz; eta ongi, sinesgarri. Begien aitzinean dauzkat Hunbelino eta Moises osaba zaharrak, Aturri aitzinean, Santu Espiritu auzunea hondoan daukatela, 1936an. Beharrik hor izan da Beste Aldea, bertara jotzeko iheska. Schengen aitzin, eta areago, Mitterrand aurretik. Baionan konspiratu izan da beti Kausaren alde; XVI. mendeaz gerrotzik, eta GonzALez arte. Beste Aldekoek poteoa, Batuaren ernamuina, ikastolak eta Olentzero ekarri zituzten berekin; hibridazio dialektala obratu zen, eurekaz eta haiekilan girelarik eta gagozenez. Xahok Gasteiz zeukan Beste Aldea, Txillardegik Hazparne, tiraniaren kontrako konspiragune.

Its adorent le 64! dio herriko biarnesak, Korsikari buruz ari garela. Euskaraz erran lezake –baldin baleki– euskaldunok gaituztela itsuski maite. Lengoaia bakoitza bere mapan ibiltzen baita hobekien: *Produit de France* dena, Euskal Herriko Ekoizpena da, Irulegiko arnoetan. Idiazabalgo gaztan, Euskal Herriko ardi esneaz egin dela dioen tokian, *hecho con leche de ovejas de Euskadi y Navarra* dio. Traduttore, trovatore.

Bizkaiko adieran, Beste Aldekoak izaten dira alboko bizilagunak, habitat biko etxean. Etxekonekoak, edo etxegozkiak, meridianoaren arabera. Joxemiel Bidadorri pastorala eskaini diote Iruñean, Mañueta gaineko plazan. Antologikoa. Hala ere, nago Joxemi zenak ez zuela kantarekin bat eginen: «Hizkuntzak leiho dira etxean, argi eta aire iturri / Gure etxeak bi ditu-eta, ez gaude horretan urri». Mantxuuuut? Hiztegia eta iruditeria zehazte aldera: guk geure leihoa badaukagu; horren bitartez mundua ikusten dugu, eta gure burua munduan kokatzen. Arazoa dugu, goiko auzoak sekulako zuloa

ireki digula etxeko sabaian, eta beheko auzoak zoruan, eta bi zulotzar horietatik gaitzeko haize-zirimola sartu egin zai-gula etxean, eta gutxik egin du ez bagaitu guhaur ere hare-kin xurgatu, grabitaterik gabeko hutsera jaurtikiz. Bi leiho dauzkagula? Guk egina, bat eta bakarra. Beste biak butroi hutsak dira, pasabide inperialak tiranoak iragan daitezela gure intsularen okupatzera. Milurteko pogromaren jomuga gara, eta uhartearron arteko egiturak suntsitzea puntu nagusia da ezabatze programatu horretan. *Faisanetan* bi esparru administratibotan bereizi gaituzte, eta *Conférence*-n beste populu batekin nahas ezarri, gutxiengoan garena. *Gaizkileen* mugak bat egiten du bi *erkide autonomoen* artekoarekin, zortzirehun urteren itzulian, *Subserra* gorabehera. «Azke-nikan frantsesak itxi du fron-tera». 1836an bezala 1936an, ber orbana, ber ordaina. Zis-ma bikoitza, Vianatik Berara, eta Beratik Belagoara, eta hala ere, hala ere... Beste Aldekoa berdin etxekoneko, etxegozki. Frantziar Errepublika progre-sistak lau mila Beste Aldeko deportatu zituen, Beste Alde-

Milurteko pogromaren jomuga gara, eta uhartearron arteko egiturak suntsitzea puntu nagusia da ezabatze programatu horretan

koekiko harremanak eragozteko helburu. *Es menester castigar el excesivo trato, comercio y conversación que tienen los de San Sebastián con los herejes de Francia*, espainiar inkisidoreak. Eduki ere, diagnosis zehatza dauka etsaiak: «Euskaldunak ez dira frantsesak ez eta espainolak ere, eta hizkuntza eze-zagun batez dira mintzatzen: horratx lehen marka gaiztoa». Lancrek, aditua eta aritua zigor anizkoitzean. Soluzio Finala, hurrengo mendean: *Recommandons l'extirpation pure et simple du idiome basque. Endlösung*. Star Trecken historiaurrea.

Urte guztiz editatzen dira liburu berriak, gure artean zein ezberdinak garen erakusgarri. Euskaraz ez dut bakar bat ere aurkitu, ez eta ingelesez, alemanez, edota espainiera zein frantsesa ez den beste ezein mintzairaz idatzitakorik. Eta

halakoetan ez da sakontzen beste lan-hipotesi hainbatetan, adibidez zer ikusteko daukagun normandiarrekin eta leondarrekin. Hala ere, harrigarriena da nola oraindaino ere geure arteko harremanik aitortzen zaigun, ukatzeko helburuaz bada ere.

Baina gu, guhaurko euskaldunok? Ze harreman daukagu urtearen eta uhartearen itzulian? Merkataritzan zein oporretan? Ikasketetan? Abenturetan? Kirolean? Sare eta zare sozialetan? Jaialdietan? Espioitza industrialean?

Prest ote gaude gutasunaren onartzeko, hantasunik gabeko Herrian? Paolik Korsika independentean bezala, gure *Isula Rossa* eraiki nahi dugu, B alde barik? *Lekutan* zein *bertan* kontzeptuak errebisatu?

Ohartuko gara inoiz etxeko leihoaz beste aldean dagoen hori ez dela geure burua baino, islan? Marrakukua ez dela Kukumarroa besterik? Estres sintetikoa gainditu gogo dugu? Gai ote gara oraindik naturaltasunari behatzeko, ukazio luzearen ondotik? Eta, ikusirik banalitatean ez dugula asmatzen, oinarrizko atzetara pasatuko gara segidan?: tirano arrotzak ohildu, ohoin-zuloak tapatu, zedarriak etzanarazi gure burua berrosatzeko *visconte dimezzato* baten gisan, kanoikadek [bortu]bizkarra erdibitu ondotik; eta orbanak sendatu, leihoa zabaldu, eta Euskaldunen Nazioa biziarazi, gura dugun gisan, osterera ere.

Eni 2027ko urriaren 10erako ongi zait.

Hala, demokrazian bozkatzen ahalko du alabak.

Gure zaharrak errana:

Guk errespetatuak izan nahi dugu Pirinioz bi aldeetan, bai Historiak ezarri gaituen bi estatuetan [kale], bai eta bihar euskaldunok ageriko dugun Super-Estatuan ere. 🇪🇺